

Bogusław Czarny

Karla Poppera metoda analizy
sytuacyjnej w naukach społecznych :
(o książce Williama A. Gortona "Karl
Popper and the social sciences",
Albany, State University of New York
Press 2006)

International Journal of Management and Economics 24, 236-239

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Bogusław Czarny

Karla Poppera metoda analizy sytuacyjnej w naukach społecznych

(o książce Williama A. Gortona *Karl Popper and the Social Sciences*,
Albany, State University of New York Press 2006)

W ramach serii prac SUNY (skrót od: State University of New York – B. Cz.) *series in the Philosophy of the Social Sciences* ukazała się w 2006 r. praca Williama A. Gortona¹ pt. *Karl Popper and the Social Sciences*². Jest to pierwsza tak obszerna książka poświęcona wkładowi Poppera do filozofii nauk społecznych. Celem Gortona jest wyczerpujące zbadanie popperowskiej metody analizy sytuacyjnej i jej związków z najważniejszymi spośród pozostałych części metodologicznego dorobku autora *The Logic of Scientific Discovery*, w tym związków z jego poglądami na nauki przyrodnicze³. W szczególności Gorton pragnie, po pierwsze, opisać Poppera metodę analizy sytuacyjnej (ang. *situational analysis*); po drugie, usunąć nieporozumienia dotyczące jej interpretacji, i po trzecie – wskazać słabości tej metody, a także zaproponować sposoby ich usunięcia. Tym planom podporządkowana została konstrukcja książki.

Praca Gortona składa się zatem z sześciu rozdziałów. Trzy pierwsze poświęcone są opisowi popperowskiej metody analizy sytuacyjnej i jej związków z innymi poglądami autora *The Open Society and Its Enemies*. Tytuły tych rozdziałów ujawniają ich treść (*Popperian Situational Analysis; Methaphysics, Realism, and Situational Analysis; Social Laws, the Unity of Scientific Method, and Situational Analysis*). Dwa następne rozdziały dotyczą nieporozumień narosłych wokół Poppera metody analizy sytuacyjnej (*Situational Analysis and Economic Theory; Popper's Debt to Marx*). Ostatni rozdział (*The Shortcomings of Situational Analysis*) jest krytyką metody analizy sytuacyjnej. Autor nawiązuje tu m.in. do dorobku Jona Elstera, współczesnego norweskiego filozofa i metodologa nauk społecznych.

*

Jak wiadomo, proponowana przez Poppera metoda analizy sytuacyjnej polega na stworzeniu uproszczonego modelu badanego zjawiska społecznego⁴. Ów model składa się z dwóch części. Pierwsza z tych części to szczegółowy opis istotnych elementów badanej sytuacji, w tym opis motywacji działających ludzi. Jak pisze sam Popper: „W naukach społecznych ten opis konkretnej sytuacji społecznej odpowiada określeniu warunków początkowych w naukach przyrodniczych. Same zaś «modele» konstruowane

w teoretycznych naukach społecznych w zasadzie stanowią opisy czy też rekonstrukcje *typowych sytuacji społecznych*” [Popper, 1994, s. 166, kursywa Poppera].

Drugą część modelu, o którym mowa, stanowi – funkcjonalnie odpowiadające prawu ogólnemu w explanansie typowym dla nauk przyrodniczych – proste założenie, że ludzie, których działania podlegają analizie, zachowują się racjonalnie, to znaczy adekwatnie do wymogów tej sytuacji, czyli że starają się realizować swoje cele.

Otóż zdaniem Gortona popperowska analiza sytuacyjna jako metoda badawcza w naukach społecznych, w tym w ekonomii, nie służy odkrywaniu ogólnych praw i teorii wyjaśniających ludzkie działania i umożliwiających ich prognozowanie. Celem jest raczej wyjaśnianie złożonych sytuacji, w których ramach współzależne ludzkie działania skutkują niezamierzonymi zjawiskami społecznymi.

Gorton pokazuje, że w istnienie takich ogólnych praw i teorii, opisujących procesy społeczne, owszem, wierzył „wczesny” Popper (przekonuje o tym lektura *The Open Society and Its Enemies* z 1950 r. i *The Poverty of Historicism* z 1957 r.). W *The Poverty of Historicism* Popper przytacza nawet przykłady takich regularności zjawisk społecznych (np. „Nie da się wprowadzić ceł na produkty rolne, jednocześnie obniżając koszty utrzymania”; „Nie da się zapewnić pełnego zatrudnienia bez spowodowania inflacji”). Gorton przekonuje, że – wraz z upływem czasu – Popper coraz dalej odchodził od tego poglądu, choć nigdy nie dał temu wyrazu na piśmie: „[...] w późniejszych pracach poglądy Poppera na prawa ogólne i ich rolę w wyjaśnianiu zjawisk społecznych stopniowo zmieniały się w nieuświadomiony dla samego autora sposób. Na początku lat 60. XX w. dążenie do odkrywania praw rządzących procesami społecznymi niemal całkowicie zniknęło jako zalecany przezeń cel nauk społecznych. Na przykład w jego pracy *The Logic of the Social Sciences*, która powstała w 1961 r., nie ma nawet wzmianki o prawach uniwersalnych” [s. 51 pracy Gortona].

Efektom zastosowania analizy sytuacyjnej są, jak to ujmuje Gorton, „teorie średniego zasięgu”, czyli modele mniej uniwersalne od praw ogólnych, lecz bardziej ogólne od konkretnych opisów jednorazowych, niepowtarzalnych sytuacji.

Dalej, badając nieporozumienia dotyczące interpretacji popperowskiej analizy sytuacyjnej, Gorton wskazuje dwa z nich. Po pierwsze, chodzi o niesłuszne utożsamianie analizy sytuacyjnej z metodą ekonomii. Tymczasem, pisze Gorton, kluczowe założenie, zgodnie z którym „ludzie działają adekwatnie do wymogów sytuacji”, wcale nie pokrywa się z założeniem o racjonalności w sensie ekonomicznym. Na przykład inaczej niż standardowa teoria ekonomiczna, analiza sytuacyjna dopuszcza działanie motywowane przede wszystkim różnego rodzaju normami kulturowymi (np. tradycja, religia).

Po drugie, Gorton broni opinii o związkach metody analizy sytuacyjnej z metodą badawczą Karola Marksa, stosowaną przezeń zwłaszcza w *Kapitale*.

Wreszcie, słabości popperowskiej metody analizy sytuacyjnej sprowadzają się – zdaniem Gortona – do tego, że nie można za jej pomocą wyjaśnić samego powstawania celów napędzających ludzkie działanie. (Tym zajmuje się, wedle Gortona, psychologia). Gorton wskazuje również, że założenie, iż „ludzie działają adekwatnie do wymogów sytuacji” nie zawsze jest prawdziwe, co ogranicza pole zastosowań analizy sytuacyjnej.

Zdarza się, że na przeszkodzie takiemu działaniu stają np. słabość woli, myślenie życzeniowe, efekt kwaśnych winogron (ang. *sour grapes effect*)⁵. Gorton sugeruje zatem uwzględnianie tych mechanizmów w ramach analizy sytuacyjnej, która nie powinna ograniczać się wyłącznie do „zasady racjonalności” rozumianej jako działanie adekwatne do celów działającego.

*

Oto wnioski, którymi kończy swoją pracę Gorton: „[...] niepowodzenie wysiłków ukształtowania nauk społecznych na wzór [...] nauk przyrodniczych zagroziło samemu istnieniu nauk społecznych jako dyscypliny akademickiej. [...] Poszukiwanie praw ogólnych lub uniwersalnych teorii procesów społecznych okazało się bezowocne, a zdolność do przewidywania ludzkich zachowań i zdarzeń społecznych jest znikoma, a może nawet nie istnieje. [...] Wielu naukowców zajmujących się społeczeństwem ten smutny stan skłonił do zaprzestania prób kształtowania nauk społecznych na wzór nauk przyrodniczych i do zaproponowania rezygnacji z poszukiwania jakichkolwiek wyjaśnień ogólnych”. Jednak, zdaniem Gortona, „W naukach społecznych brak praw ogólnych i uniwersalnych teorii oraz niezdolność do precyzyjnego przewidywania przyszłości nie oznacza, że ogólne wyjaśnienia nie są możliwe”. Poppera metoda analizy sytuacyjnej „może zostać zastosowana w celu wyjaśnienia *konkretnych* [kursywa moja – B. Cz.] zdarzeń społecznych. Jednak można się nią posłużyć również dla pogłębienia naszego rozumienia *typowych* [kursywa moja – B. Cz.] zjawisk i *typowych* [kursywa moja – B. Cz.] instytucji, np. rewolucji, cykli koniunkturalnych i wyborów; struktur biurokratycznych, politycznych partii i uniwersytetów, ponieważ ujawnia ona, w jaki sposób złożone współdziałanie wielu ludzi może zaowocować powstaniem pewnych typowych zjawisk, zwłaszcza zjawisk będących niezamierzonymi skutkami tego współdziałania. Nigdy nie będziemy w stanie w sposób pewny i precyzyjnie przepowiedzieć momentu wybuchu rewolucji lub zwycięstwa w wyborach tej, a nie innej partii, a także daty rozpoczęcia się gospodarczej recesji. Jednak mimo wszystko potrafimy powiedzieć coś na temat ogólnych cech takich zdarzeń. Kiedy już się wydarzą, potrafimy je zrozumieć, ujawniając sposób, w jaki powstają w wyniku racjonalnych (lub irracjonalnych, a jednak zrozumiałych) reakcji jednostek na sytuację, w której się one znajdują” [s. 121 pracy Gortona].

*

Książka Williama A. Gortona *Karl Popper and the Social Sciences* ze wszelch miar zasługuje na uwagę wszystkich zainteresowanych czy to poglądami Karla R. Poppera, czy to metodologią nauk społecznych (w tym – metodologią ekonomii). Dodam, że – obok rzucającej się w oczy kompetencji Autora – przyczynia się do tego także prostota, jasność i zrozumiałość Jego wypowiedzi.

Przypisy

¹ William A. Gorton pracuje jako Assistant Profesor of Political Science w Alma College, Michigan.

² W.A. Gorton, Karl Popper and the Social Sciences, State University of New York Press, Albany 2006.

³ Po wielu latach względnej ciszy metoda analizy sytuacyjnej Poppera wydaje się ostatnio cieszyć sporym zainteresowaniem metodologów nauk społecznych. Przejawem tego zainteresowania, poza książką Gortona, jest m.in. ukazanie się w 1998 r. podwójnego numeru „Philosophy of the Social Sciences” w całości poświęconego popperowskiej metodzie analizy sytuacyjnej, a także np. praca T.A. Boylana i P.F. O’Gorman (zob. Boylan, O’Gorman, 2008).

⁴ Wzorcowym przykładem takiej analizy jest dla Poppera ekonomiczna analiza działań przedsiębiorców, maksymalizujących zysk na konkurencyjnym rynku i zrównujących w tym celu utarg krańcowy z kosztem krańcowym.

⁵ Efekt kwaśnych winogron (ang. *sour grapes effect*) polega na tym, że obawiając się trudności i wątpiąc w osiągnięcie skądinąd pożądanego celu, zaprzestajemy prób jego osiągnięcia, tłumacząc to sobie i (lub) innym rzekomą nieatrakcyjnością tego celu.

Bibliografia

Boylan T.A., O’Gorman P.F. (2008) Popper, economic methodology and contemporary philosophy of science, w: Popper and Economic Methodology. Contemporary Challenges, red. T.A. Boylan, P.F. O’Gorman, Routledge, London New York 2008.

Popper K.R., The Myth of Framework, Routledge, London 1994.